

Dato: 23. oktober 2008
Kontor: Dyrevelfærdskontoret
Sagsnr.: 2008-5412-0003
Dok.: TRM40305

GRUNDNOTAT

om forslag til Rådets forordning om beskyttelse af dyr på aflivningstidspunktet

KOM (2008) 553 endelig

Resumé

Kommissionen har den 18. september 2008 fremsat et forslag til Rådets forordning om beskyttelse af dyr på aflivningstidspunktet. Forordningen vil skulle erstatte Rådets direktiv 93/119/EF af 22. december 1993 om beskyttelse af dyr på slagte- eller aflivningstidspunktet med senere ændringer. Forordningen – der medfører en totalharmonisering på området – indebærer bl.a., at en række slagteoperationer samt overvågning af aflivning af pelsdyr alene skal kunne udføres af personale, der har bestået en prøve og fået tildelt et kompetencebevis. Herudover indebærer forordningen en række yderligere ændringer i forhold til det gældende direktiv, og forslaget vurderes at have en række lovgivningsmæssige konsekvenser. Der foreligger ikke officielle tilkendegivelser om andre medlemslandes holdninger til forslaget. Regeringen vil under forhandlingerne om forordningen lægge vægt på, at den endelige forordning sikrer en høj grad af beskyttelse af dyrevelfærden.

1. Baggrund

I 2004 og 2006 foreslog Den Europæiske Fødevarerikkerhedsautoritet i to videnskabelige udtalelser, at der blev gennemført en revision af Rådets direktiv 93/119/EF af 22. december 1993 om beskyttelse af dyr på slagte- eller aflivningstidspunktet med senere ændringer (slagte- og aflivningsdirektivet). Sideløbende hermed vedtog Verdensorganisationen for Dyresundhed (OIE) i 2005 to retningslinjer for dyrevelfærd på slagte- og aflivningstidspunktet, hvori man nåede frem til lignende konklusioner.

Slotsholmsgade 10
1216 København K.

Telefon 7226 8400
Telefax 3393 3510

www.justitsministeriet.dk
jm@jm.dk

Kommissionen bestilte i 2006 en ekstern undersøgelse af bedøvelsespraksis på slagterier og de økonomiske, sociale og miljømæssige konsekvenser heraf. I forbindelse med undersøgelsen blev interessenter (kødbranchen, kompetente myndigheder, dyrevelfærdsorganisationer mv.) hørt, og Kommissionen var i direkte kontakt med interesserede parter og med videnskabelige, tekniske og juridiske eksperter.

På et arbejdsgruppemøde, som blev afholdt i januar 2008, forelagde Kommissionen sine overvejelser om en revision af reglerne om beskyttelse af dyr på slagte- eller aflivningstidspunktet for medlemslandene. Herefter fremsatte Kommissionen den 18. september 2008 et forslag til forordning om beskyttelse af dyr på aflivningstidspunktet, som blev modtaget i dansk sprogversion den 24. september 2008.

2. Indhold

2.1. Formål, anvendelsesområde og definitioner (forslagets kapitel I)

Forslaget til forordning er fremsat med hjemmel i EF-traktatens artikel 37 om den fælles landbrugspolitik og kan vedtages af Rådet med kvalificeret flertal efter høring af Europa-Parlamentet.

Forslaget til forordning har ifølge Kommissionen navnlig til formål at forbedre beskyttelsen af dyr på aflivningstidspunktet, at fremme innovation i forbindelse med bedøvelses- og aflivningsteknikker og at sikre lige vilkår i det indre marked for de berørte virksomheder.

Kommissionen anfører endvidere, at de tekniske krav i slagte- og aflivningsdirektivet aldrig er blevet ændret, selv om der er blevet indført ny teknologi, hvorfor visse standarder i direktivet er forældede.

Forordningen indebærer en totalharmonisering på området i modsætning til slagte- og aflivningsdirektivet, der er et minimumsharmoniseringsdirektiv.

Forslaget finder ifølge artikel 1, stk. 1, anvendelse på aflivning af dyr, der holdes med henblik på fremstilling af fødevarer, uld, skind, pelsværk og andre produkter, og på dermed forbundne aktiviteter. For så vidt angår fisk gælder alene forslaget artikel 3, stk. 1, hvorefter dyr ved aflivning og dermed forbundne aktiviteter skal skånes for smerte, der ikke kan undgås, og for psykisk belastning eller lidelse.

Ved ”aflivning” forstås efter artikel 2, litra a, enhver bevidst fremkaldt proces, hvorved et dyr dør. Ved ”dermed forbundne aktiviteter” forstås efter artikel 2, litra b, aktiviteter som f.eks. håndtering, opstaldning, fastholdelse, bedøvelse og aflødning af dyr, som finder sted i forbindelse med og på stedet for aflivningen. Ved ”dyr” forstås efter artikel 2, litra c, alle hvirveldyr med undtagelse af krybdyr og padder. Ved ”bedøvelse” forstås efter artikel 2, litra f, enhver bevidst fremkaldt proces, som bevirker, at et dyr, uden at det påføres smerter, mister bevidstheden og smerteopfattelsen, herunder enhver metode, som medfører øjeblikkelig død.

Forslaget finder ifølge artikel 1, stk. 2, litra a, ikke anvendelse på dyr, der aflives

- i) i forbindelse med tekniske eller videnskabelige forsøg udført under tilsyn af den kompetente myndighed,
- ii) i forbindelse med jagt,
- iii) i forbindelse med kultur- eller sportsarrangementer eller
- iv) af en dyrlæge som led i udøvelsen af erhvervet som dyrlæge.

Endvidere finder forslaget ikke anvendelse på fjerkræ, kaniner og harer, der af deres ejer slagtes uden for et slagteri til ejerens eget forbrug, jf. artikel 1, stk. 2, litra b.

Ved ”slagting” forstås ifølge artikel 2, litra j, aflivning af dyr til konsum, og ved ”slagteri” forstås ifølge artikel 2, litra k, enhver virksomhed, hvor der slagtes landdyr.

Forslagets anvendelsesområde svarer i det væsentlige til anvendelsesområdet for slagte- og aflivningsdirektivet.

2.2. Almindelige betingelser (forslagets kapitel II)

Forslagets kapitel II fastsætter en række generelle bestemmelser om aflivning af dyr og dermed forbundne aktiviteter.

Efter artikel 3, stk. 1, skal dyr skånes for smerte, der ikke kan undgås, og for psykisk belastning eller lidelse. Med henblik på at opfylde denne bestemmelse skal virksomhedsledere efter artikel 3, stk. 2, træffe de nødvendige foranstaltninger for at sikre, at dyr

- a) er sikret fysisk komfort og beskyttelse, navnlig ved at de holdes rene, gives en god varmekomfort og forhindres i at falde eller glide,
- b) er beskyttet mod skader og sygdomme,
- c) håndteres og opstaldes under hensyntagen til deres naturlige adfærd,
- d) ikke viser tegn på smerte, frygt, aggressivitet eller anden unormal adfærd,
- e) ikke lider under langvarig mangel på foder eller vand og
- f) er forhindret i uønsket interaktion.

Ved ”virksomhedsledere” forstås ifølge artikel 2, litra 1, enhver fysisk eller juridisk person, som er ansvarlig for et foretagende, der udfører aktiviteter, som er omfattet af forordningen.

Efter artikel 3, stk. 3, skal anlæg, der anvendes ved aflivning og dermed forbundne aktiviteter, udformes, indrettes, vedligeholdes og anvendes således, at kravene i artikel 3, stk. 1 og 2, er opfyldt under de forventede betingelser for anlæggets aktiviteter hele året.

For så vidt angår aflivningsmetoder følger det af artikel 4, stk. 1, at dyr kun må aflives med en metode, som medfører øjeblikkelig død eller efter forudgående bedøvelse. Hvis religiøse ritualer foreskriver sådanne metoder, kan dyr efter artikel 4, stk. 2, aflives uden forudgående bedøvelse, forudsat at aflivningen finder sted på et slagteri. Medlemslandene kan dog beslutte ikke at anvende undtagelsen i artikel 4, stk. 2.

For så vidt angår bedøvelse følger det af artikel 5, stk. 1, at bedøvelse skal foregå i overensstemmelse med metoderne i forordningens bilag I, jf. herom pkt. 2.8 nedenfor.

Det personale, der er ansvarligt for bedøvelse, skal efter artikel 5, stk. 2, regelmæssigt kontrollere, at dyrene ikke viser tegn på bevidsthed eller smerteopfattelse i tidsrummet mellem afslutningen af bedøvelsesprocessen og bekræftelsen af dødens indtræden.

Ifølge artikel 6, stk. 1, skal aflivning af dyr og dermed forbundne aktiviteter planlægges på forhånd og udføres i overensstemmelse med standardprocedurer. Virksomhedslederne skal efter artikel 6, stk. 2, udarbejde og gennemføre disse standardprocedurer for at sikre, at dyr ved aflivning og dermed forbundne aktiviteter skånes for smerte, der ikke kan undgås,

og for psykisk belastning eller lidelse. For så vidt angår bedøvelse skal standardprocedurene

- a) tage hensyn til producentens anvisninger, og
- b) for hver anvendt bedøvelsesmetode fastsætte de nøgleparametre, der er nævnt i kapitel I i bilag I, jf. herom pkt. 2.8 nedenfor.

Forslagets artikel 7 fastsætter regler om kravene til kompetencen hos de personer, der udfører aflivning og dermed forbundne aktiviteter, og om såkaldte kompetencebeviser.

Ifølge forslagets artikel 7, stk. 1, må aflivning og dermed forbundne aktiviteter kun udføres af personer med det fornødne kompetenceniveau i overensstemmelse med bestemmelserne i forordningen.

Endvidere må følgende slagteoperationer efter artikel 7, stk. 2, kun udføres af personer med et kompetencebevis:

- a) Håndtering og pasning af dyr inden fastholdelse
- b) Fastholdelse af dyr med henblik på bedøvelse eller aflivning
- c) Bedøvelse af dyr
- d) Vurdering af bedøvelsens virkning
- e) Ophængning eller ophejsning af levende dyr
- f) Afblødning af levende dyr.

Efter artikel 7, stk. 3, skal aflivning af pelsdyr overvåges af en person, der har et kompetencebevis, som svarer til de aktiviteter, der udføres under den pågældende persons tilsyn.

Der er i forslagets artikel 18 fastsat nærmere regler om kompetencebeviser, jf. herom pkt. 2.5 nedenfor.

For så vidt angår produkter der i forbindelse med markedsføring og reklame præsenteres som fastholdelses- eller bedøvelsesudstyr, følger det af artikel 8, at sådanne ikke må bringes i omsætning uden passende anvisninger vedrørende brug og vedligeholdelse, således at dyr sikres de bedst mulige velfærdsbetingelser.

Efter artikel 9, stk. 1, skal fastholdelses- og bedøvelsesudstyr endvidere betjenes, vedligeholdes og kontrolleres af personale med passende uddannelse og i overensstemmelse med producentens anvisninger. Herud-

over skal der under slagtingen være umiddelbar adgang til passende reserveudstyr til bedøvelse, som kan tages i anvendelse, hvis det først anvendte bedøvelsesudstyr skulle svigte, jf. artikel 9, stk. 2.

Bestemmelserne i forslagets kapitel II indebærer ændringer i forhold til slagte- og aflivningsdirektivet, herunder navnlig kravet om kompetencebevis og reglerne om markedsføring af fastholdelses- og bedøvelsesudstyr.

2.3. Supplerende krav til slagterier (forslagets kapitel III)

Forslagets kapitel III indeholder supplerende krav til slagterier, herunder regler om slagteriernes opførelse, grundplan og udstyr, håndtering og fastholdelse inden slagting, overvågning i forbindelse med slagting og udpegning af en dyrevelfærdsansvarlig på slagterier.

Ifølge artikel 11, stk. 1, skal slagteriernes opførelse og grundplan og det udstyr, der anvendes på slagterierne, overholde bestemmelserne i forslagets bilag II, jf. herom pkt. 2.8 nedenfor.

Den kompetente myndighed skal efter artikel 11, stk. 2, godkende

- a) den maksimale kapacitet for hver slagtekæde,
- b) kategori og vægt af de dyr, som det tilgængelige fastholdelses- eller bedøvelsesudstyr kan anvendes til, og
- c) den maksimale kapacitet af hvert opstaldningsareal, der er bestemt til dyr af hestefamilien, kvæg, får, geder og svin samt fjerkræ og kaniner og harer.

For så vidt angår håndtering og fastholdelse inden slagting skal virksomhedsledere ifølge artikel 12, stk. 1, sikre, at kravene i bilag III overholdes, jf. herom pkt. 2.8 nedenfor. Virksomhedsledere skal efter artikel 12, stk. 2, endvidere sikre, at dyr, der aflives uden bedøvelse, fastholdes mekanisk.

Herudover forbyder artikel 12, stk. 3, følgende fastholdelsesmetoder:

- a) Ophængning eller ophejsning af dyrene ved fødder eller ben
- b) Mekanisk sammenbinding af dyrs ben eller fødder
- c) Brækning af ben, overskæring af sener i benene eller blinding af dyr

- d) Overskæring af rygmarven ved hjælp af f.eks. en puntilla eller en dolk
- e) Anvendelse af elektrisk strøm, som ikke bedøver eller afliver dyrene under kontrollerede forhold.

Artikel 12, stk. 3, litra a og b, gælder dog ikke ved anvendelse af slagtebøjler til fjerkræ.

For så vidt angår overvågning i forbindelse med slagtning skal virksomhedslederne ifølge artikel 13, stk. 1, indføre og iværksætte passende overvågningsprocedurer til kontrol og bekræftelse af, at dyr til slagtning er effektivt bedøvet i tidsrummet mellem afslutningen af bedøvelsesprocessen og bekræftelsen af dødens indtræden. Nærmere krav til disse overvågningsprocedurer er beskrevet i artikel 13, stk. 2.

Der skal efter artikel 13, stk. 3, indføres en overvågningsprocedure for hver slagtekæde, hvor der anvendes forskelligt bedøvelsesudstyr.

Virksomhedslederne pålægges efter artikel 14, stk. 1, at udpege en dyrevelfærdsansvarlig på hvert slagteri, som skal være ansvarlig for, at forordningen overholdes på det pågældende slagteri.

Den dyrevelfærdsansvarlige skal rapportere direkte til virksomhedslederen om forhold vedrørende dyrenes velfærd, jf. artikel 14, stk. 2. Den dyrevelfærdsansvarlige skal kunne kræve, at slagteriets personale træffer de nødvendige forholdsregler for at sikre overholdelse af forordningen.

Herudover skal slagteriets standardprocedure fastsætte den dyrevelfærdsansvarliges ansvarsområde, og det berørte personale på slagteriet skal gøres effektivt opmærksom herpå, jf. artikel 14, stk. 3.

Den dyrevelfærdsansvarlige skal endvidere være i besiddelse af et kompetencebevis, som skal omfatte alle de processer, der finder sted på de slagterier, som vedkommende er ansvarlig for, jf. artikel 14, stk. 4.

Bestemmelserne i forslaget kapitel III indebærer ændringer i forhold til slagte- og aflivningsdirektivet, herunder navnlig kravet om udpegelse af en dyrevelfærdsansvarlig på slagterier.

2.4. Sanering og nødaflivning (forslagets kapitel IV)

Forslagets kapitel IV indeholder regler om sanering og nødaflivning.

Ved ”sanering” forstås efter artikel 2, litra n, aflivning af dyr af hensyn til folkesundheden, dyresundheden, dyrevelfærden eller miljøet under tilsyn af den kompetente myndighed.

Regler om sanering fremgår af forslagets artikel 15. Ifølge bestemmelsen skal den kompetente myndighed og de virksomhedsledere, der deltager i en sanering, udarbejde en handlingsplan for at sikre, at forordningen overholdes, før saneringen påbegyndes, jf. artikel 15, stk. 1. Den kompetente myndighed og de virksomhedsledere, der deltager i saneringen, skal sikre, at saneringen gennemføres i overensstemmelse med den udarbejdede handlingsplan, ligesom der skal træffes alle fornødne foranstaltninger for at sikre dyrenes velfærd under de bedst mulige betingelser, jf. artikel 15, stk. 2.

Den kompetente myndighed kan under ekstraordinære omstændigheder indrømme undtagelser fra en eller flere af forordningens bestemmelser, hvis myndigheden finder, at overholdelsen af bestemmelserne kan påvirke menneskers sundhed eller forsinke udryddelsen af en sygdom betragteligt, jf. artikel 15, stk. 3.

Senest et år efter saneringens afslutning forelægger den kompetente myndighed en evalueringsrapport om nedslagtningens resultater for Kommissionen og gør den offentligt tilgængelig, jf. artikel 15, stk. 4.

Forslagets artikel 16 omhandler nødaflivning.

Ved ”nødaflivning” forstås efter artikel 2, litra d, aflivning af tilskadede dyr eller af dyr, som lider af en sygdom, der er forbundet med store smerter eller lidelser, og hvor der ikke er nogen anden praktisk mulighed for at lindre disse smerter eller lidelser.

Forslagets artikel 16 fastlægger, at den person, der har ansvaret for de berørte dyr, om nødvendigt skal træffe alle de nødvendige foranstaltninger for at aflive dyrene hurtigst muligt.

Bestemmelserne i forslaget kapitel IV indebærer ændringer i forhold til slagte- og aflivningsdirektivet, herunder udgør navnlig reglerne om sanering en skærpelse i forhold til direktivet.

2.5. Kompetent myndighed (forslagets kapitel V)

Forslagets artikel 17 indeholder – som en nydannelse i forhold til slagte- og aflivningsdirektivet – regler om oprettelsen af et nationalt referencecenter.

Hvert medlemsland skal ifølge artikel 17, stk. 1, udpege et referencecenter, der skal

- a) yde videnskabelig og teknisk ekspertbistand i forbindelse med godkendelse af slagterier,
- b) vurdere nye bedøvelsesmetoder,
- c) aktivt tilskynde virksomhedsledere og andre interesserede parter til at fastsætte regler for god praksis for gennemførelsen af forordningen og offentliggøre og formidle sådanne regler og føre kontrol med reglernes anvendelse,
- d) fastlægge retningslinjer for den kompetente myndighed med henblik på anvendelse af forordningen,
- e) akkreditere organer og enhver, der skal udstede kompetencebeviser efter artikel 18, og
- f) kommunikere og samarbejde med Kommissionen og de øvrige referencecentre med henblik på udveksling af tekniske og videnskabelige oplysninger og god skik for så vidt angår gennemførelsen af forordningen.

Ifølge artikel 17, stk. 2, skal medlemslandene senest et år fra datoen for forordningens ikrafttrædelse forelægge Kommissionen og de øvrige medlemslande detaljerede oplysninger om deres referencecentre og gøre disse oplysninger offentligt tilgængelige på internettet.

Artikel 18 omhandler kompetencebeviser. Kravet om kompetencebeviser er – som nævnt under pkt. 2.2. ovenfor – en nydannelse i forhold til slagte- og aflivningsdirektivet.

Ifølge artikel 18, stk. 1, skal medlemslandene udpege den kompetente myndighed, der skal være ansvarlig for at

- a) sikre, at der tilbydes kurser til personale, der beskæftiger sig med aflivning og dermed forbundne aktiviteter,
- b) udstede kompetencebeviser, hvori det attesteres, at indehaveren har bestået en uafhængig afsluttende prøve,
- c) godkende uddannelsesprogrammer for de kurser, der er nævnt i litra a, og form og indhold af den prøve, der er nævnt i litra b.

Emnerne for prøven nævnt i litra b skal være relevante for de berørte dyrekategorier og svare til de operationer, der er nævnt i artikel 7, stk. 2, og de emner, der er anført i bilag IV, jf. herom pkt. 2.8 nedenfor.

Efter artikel 18, stk. 2, kan den kompetente myndighed delegerede tilrettelæggelsen af kurserne, den afsluttende prøve og udstedelsen af kompetencebeviser til et selvstændigt organ eller en selvstændig enhed, hvis en række nærmere angivne krav er opfyldt.

Efter artikel 18, stk. 3, skal kompetencebeviser indeholde oplysninger om, hvilke dyrekategorier, operationer og aktiviteter beviset gælder for. Kompetencebeviser er gyldige i højst fem år.

Et medlemsland skal ifølge artikel 18, stk. 4, anerkende kompetencebeviser, der er udstedt i et andet medlemsland. Endvidere kan medlemslande som kompetencebeviser anerkende eksamensbeviser, der er udstedt til andre formål, forudsat at de er udstedt på samme betingelser som dem, der er fastsat i artikel 18, jf. artikel 18, stk. 5.

2.6. Manglende overholdelse, sanktioner og gennemførelsesbeføjelser (forslagets kapitel VI)

Artikel 19 omhandler manglende overholdelse af forordningen. Den kompetente myndighed kan således – med det formål at anvende artikel 54 i forordning 882/2004/EF om offentlig kontrol med henblik på at sikre, at foderstof-, fødevarer-, dyresundheds- og dyrevelfærdslovgivningen overholdes – navnlig

- a) anmode virksomhedsledere om at ændre deres standardprocedurer og om at sætte produktionshastigheden ned eller helt standse produktionen,
- b) øge hyppigheden af de overvågningsprocedurer, der er nævnt i artikel 13,

- c) inddrage kompetencebeviser for personale, der ikke viser tilstrækkelig viden eller opmærksomhed med hensyn til deres opgaver, og
- d) suspendere eller tilbagekalde den akkreditering, som organer og enheder har fået i overensstemmelse med artikel 17, stk. 1, litra e.

For så vidt angår sanktionerne for overtrædelsen af forordningen forpligter artikel 20 medlemslandene til nationalt at fastsætte sanktioner, der skal være effektive, stå i rimeligt forhold til overtrædelsernes grovhed og have afskrækkende virkning.

2.7. Afsluttende bestemmelser (forslagets kapitel VII)

Det nugældende direktiv 93/119/EF af 22. december 1993 om beskyttelse af dyr på slagte- eller aflivningstidspunktet med senere ændringer ophæves, jf. forslagets artikel 23. Der er dog i artikel 23 og artikel 24 foreslået overgangsbestemmelser. Bl.a. foreslås, at forslagets artikel 11, stk. 1, indtil den 31. december 2018 alene finder anvendelse på nye slagterier eller enhver ny opførelse, grundplan eller udstyr, som ikke er taget i drift på anvendelsesdatoen eller ikrafttrædelsesdatoen for forordningen, jf. artikel 24, stk. 1. Endvidere foreslås, at medlemslandene indtil den 31. december 2014 kan fastsætte bestemmelser om, at kompetencebeviser kan udstedes til personer uden eksamen, som kan dokumentere mindst ti års relevant uafbrudt faglig erfaring, jf. artikel 24, stk. 2.

2.8. Forordningsforslagets bilag I-IV

Bilag I indeholder i kapitel I fire tabeller med en opregning af bedøvelses- og aflivningsmetoder. Der foretages i tabellerne en beskrivelse af den pågældende bedøvelses- og aflivningsmetode, en angivelse af den dyrekategori, som metoden kan anvendes på, og en angivelse af de særlige forhold, der er relevante ved anvendelsen af metoden (nøgleparametre).

I tabel I beskrives de mekaniske metoder. Disse metoder er anvendelse af penetrerende bolt pistol, anvendelse af ikke-penetrerende bolt pistol, anvendelse af skydevåben med skarp ammunition, knusning og cervical dislokation.

I tabel II beskrives de elektriske metoder. Disse metoder er bedøvelse med elektrisk strøm, der kun ledes gennem hovedet, aflivning med elek-

trisk strøm, der ledes gennem hele dyret, og vandbad, hvor strøm ledes gennem hele kroppen.

I tabel III beskrives metoder med gas. Disse metoder er anvendelse af en høj koncentration kuldioxid, anvendelse af en lav koncentration kuldioxid, anvendelse af inaktive gasser (f.eks. argon eller nitrogen), anvendelse af ren kulilte og anvendelse af kulilte i forbindelse med andre gasser.

I tabel IV beskrives dødelig injektion under dyrlægetilsyn.

Bilag I indeholder i kapitel II særlige krav til visse af de metoder, der er opregnet i kapitel I. Der er i den forbindelse bl.a. fastsat krav til de minimumsstrømstyrker, som skal anvendes ved bedøvelse og aflivning med elektrisk strøm.

Forordningsforslagets bilag II indeholder de supplerende krav til opførelse, grundplan og udstyr, som ifølge artikel 11 skal opfyldes af slagterier.

Der fastsættes i bilaget særlige krav til opstaldning på slagterier, fastholdelsesudstyr og -anlæg, elektrisk bedøvelsesudstyr, herunder udstyr til bedøvelse i vandbad, udstyr til bedøvelse af svin ved hjælp af gas samt udstyr til bedøvelse af fjerkræ ved hjælp af gas.

Forordningsforslagets bilag III indeholder de operationelle bestemmelser, som virksomhedslederne ifølge artikel 12 skal overholde.

Der fastsættes i bilaget bl.a. krav til slagterierne i forbindelse med dyrs ankomst, flytning og håndtering. Det fremgår i den forbindelse af pkt. 1.2, at den samlede transporttid sammenlagt med den tid, der går mellem aflæsning og slagtning, for fjerkræ, kaniner og harer ikke må overstige 12 timer. For pattedyr, undtagen kaniner og harer, må den samlede transporttid ikke overstige

- a) 19 timer for ikke fravænnede dyr,
- b) 24 timer for dyr af hestefamilien og svin og
- c) 29 timer for drøvtyggere.

Efter udløbet af disse frister skal dyrene opstaldes, fodres og siden have begrænsede mængder foder med passende mellemrum. Dyrene skal have tilstrækkelige mængder strøelse eller lignende materiale, som sikrer et

komfortniveau, der passer til arten og antallet af dyr, og dette materiale skal kunne absorbere urin og ekskrementer på tilfredsstillende vis.

Ud over kravene vedrørende ankomst, flytning og håndtering fastsættes der visse supplerende bestemmelser for opstaldede pattedyr bortset fra kaniner og harer. Endvidere fastsættes der særlige bestemmelser om afblødning, herunder at halspulsårer eller de blodårer, som halspulsårerne udløber af, systematisk skal åbnes, hvis bedøvelsen ikke afliver dyret.

Forordningsforslagets bilag IV indeholder en beskrivelse af de emner, som det personale, der beskæftiger sig med aflivning af dyr og dermed forbundne aktiviteter, skal eksamineres i for at få udstedt et kompetencebevis. Emnerne er bl.a. dyrs smerteopfattelse, bedøvelse af dyr, ophængning og ophejsning af levende dyr og afblødning af levende dyr.

Bilag I-IV indebærer en række ændringer i forhold til de gældende regler i slagte- og aflivningsdirektivet, herunder navnlig kravene til aflivnings- og bedøvelsesmetoderne og reglerne om maksimale transporttider ved transport af slagtedyrl.

3. Gældende dansk ret

3.1. Dyreværnsloven samt slagte- og aflivningsbekendtgørelsen

Efter § 13, stk. 1, i dyreværnsloven, jf. lovbekendtgørelse nr. 1343 af 4. december 2007, skal den, der vil aflive dyr, sikre sig, at dyret aflives så hurtigt og smertefrit som muligt.

Justitsministeren kan ifølge dyreværnslovens § 13, stk. 2, fastsætte nærmere regler om aflivning af dyr, herunder regler om slagtning og om forbud mod visse aflivningsformer samt regler om, at aflivning af visse større dyr kun må foretages af en dyrlæge eller anden autoriseret person.

Denne bemyndigelse er senest udnyttet ved bekendtgørelse nr. 583 af 6. juni 2007 om slagtning og aflivning af dyr (slagte- og aflivningsbekendtgørelsen), der trådte i kraft den 1. juli 2007. Samtidig ophævedes bekendtgørelse nr. 1037 af 14. december 1994 om slagtning og aflivning af dyr med senere ændringer.

Slagte- og aflivningsbekendtgørelsen indeholder bestemmelser, som gennemfører Rådets direktiv 119/93/EF af 33. december 1993 om beskyttel-

se af dyr på slagte- eller aflivningstidspunktet med senere ændringer. Endvidere indeholder bekendtgørelsen en række dyrevelfærdsmæssige skærper i forhold til direktivet.

Bekendtgørelsen finder efter § 1, stk. 1, anvendelse på flytning, opstaldning, fastholdelse, bedøvelse, slagtning og aflivning af dyr, der opdrættes og holdes med henblik på fremstilling af kød, skind, pelsværk eller andre produkter, samt på aflivning af heste, hunde og katte.

Ved ”aflivning” forstås enhver metode, som medfører, at et dyr dør, jf. bekendtgørelsens § 1, stk. 6. ”Ved ”slagtning” forstås aflivning af dyr med henblik på produktion af kød til konsum, jf. bekendtgørelsens § 1, stk. 7.

Bekendtgørelsen finder ifølge § 1, stk. 2, nr. 1, ikke anvendelse på tekniske og videnskabelige undersøgelser udført under tilsyn af Dyreforsøgstilsynet, ligesom bekendtgørelsen ifølge § 1, stk. 2, nr. 2, ikke finder anvendelse på vildtlevende vildt, der aflives på et jagtområde med de jagtredskaber, der er tilladt efter lovgivning om jagt og vildtforvaltning.

Bekendtgørelsens kapitel 3 (§§ 5-10) fastsætter regler om slagtning på slagterier, herunder at flytning, opstaldning, fastholdelse, bedøvelse, slagtning eller aflivning af dyr på slagterier kun må foretages af personer, der har det fornødne kendskab og de fornødne færdigheder til at udføre arbejdet human og effektivt i overensstemmelse med bekendtgørelsen, jf. bekendtgørelsens § 10.

For så vidt angår enhovedede dyr (typisk heste), drøvtyggere, svin, kaniner og fjerkræ, som er tilført til slagtning på slagterier, er der endvidere fastsat særlige regler i bekendtgørelsens kapitel 5-10 (§§ 17-55).

Bekendtgørelsens kapitel 5 indeholder en række generelle bestemmelser om flytning og opstaldning på slagterierne af de pågældende dyr. Herudover indeholder bekendtgørelsens kapitel 6 bestemmelser om flytning og opstaldning på slagterierne af de dyr, der *ikke* leveres i containere, mens bekendtgørelsens kapitel 7 indeholder bestemmelser om flytning og opstaldning på slagterierne af dyr, der leveres i containere.

Regler for, hvordan dyrene på slagterierne skal fastholdes inden bedøvelse, slagtning eller aflivning, samt for, hvilke bedøvelses- og aflivnings-

metoder der skal anvendes på slagterierne ved slagtning af dyrene og ved afblødning af dyrene, fremgår af kapitel 8-10 (§§ 36-55).

Det følger bl.a. heraf, at de pågældende dyr enten skal aflives omgående ved en af metoderne angivet i kapitel 9 (f.eks. anvendelse af en pistol med skarp ammunition) eller bedøves ved en af metoderne angivet i kapitel 9 (f.eks. anvendelse af bolt pistol) og umiddelbart herefter afblødes i overensstemmelse med reglerne om afblødning i kapitel 10.

Der kan som udgangspunkt ikke foretages afblødning af dyr uden forudgående bedøvelse. For så vidt angår rituel slagtning af dyr følger det dog af bekendtgørelsens § 7, stk. 1, at det – bortset fra ved slagtning af strudsefugle – er tilladt på slagterier at slagte husdyr uden forudgående bedøvelse, når slagtningen foretages efter jødisk eller islamisk ritus. I § 7, stk. 2-5, er fastsat nærmere krav til den rituelle slagtning, herunder at slagtningen skal overvåges af en embedsdyrlæge.

For så vidt angår slagtning og aflivning af dyr uden for slagterier er der fastsat regler herom i bekendtgørelsens kapitel 4 (§§ 11-16).

Ifølge bekendtgørelsens § 11, stk. 1, finder bestemmelserne i kapitlerne 8-10 tilsvarende anvendelse ved slagtning uden for slagterier af enhovedede dyr, drøvtyggere, svin, kaniner og fjerkræ. Bekendtgørelsens § 11, stk. 2, indeholder herudover en regel om, at fjerkræ bortset fra strudsefugle kan slagtes eller aflives ved dislokation af halsen.

Ifølge bekendtgørelsens § 13, stk. 1, må slagtning eller aflivning uden for slagterier af enhovedede dyr, kvæg og strudsefugle kun foretages af dyrlæger, slagtere, personer med jagttegn eller andre personer, der har modtaget uddannelse i slagtning eller aflivning.

Aflivning af hunde og katte må efter bekendtgørelsens § 13, stk. 2, ligeledes kun foretages af ovennævnte personer. Dette gælder dog ikke, hvis der er tale om aflivning af hundehvalpe og kattekillinger, og aflivningen sker i umiddelbar tilslutning til fødslen og ikke senere end en uge efter fødslen.

Efter bekendtgørelsens § 15, stk. 2, skal der ved aflivning uden for slagterier af svin over 5 kg anvendes en bolt pistol, medmindre aflivningen foretages af en dyrlæge eller en anden af de personer, der er nævnt i § 13, stk. 1.

Ud over ovenstående regler indeholder bekendtgørelsens kapitel 11 (§§ 56-62) og kapitel 12 (§§ 63-66) bestemmelser om metoder til aflivning af henholdsvis pelsdyr og overskydende daggamle kyllinger og embryoner i rugeriaffald.

3.2. Regler om transport af dyr til slagtning mv.

Regler om transport af dyr, herunder transport af dyr til slagtning, findes navnlig i Rådets forordning nr. 1/2005/EF af 22. december 2004 om beskyttelse af dyr under transport og dermed forbundne aktiviteter mv. (transportforordningen) samt bekendtgørelse nr. 1729 af 21. december 2006 om beskyttelse af dyr under transport.

Transportforordningen indeholder i bilag I, kapitel V, kravene til forsendelsestider og hvileperioder i forbindelse med transport af dyr. Der er med disse regler ikke fastsat nogen øvre grænse for, hvor lang tid transporten må vare, når blot køre- og hvileperioderne overholdes undervejs, ligesom der heller ikke skelnes mellem transport af dyr til slagtning eller til andre formål.

En forsendelse kan deles op i køretid, beregnet fra det tidspunkt, hvor det første dyr i sendingen flyttes til en hvileperiode, hvor en lastbil holder stille, og dyrene vandes og eventuelt fodres, uden at de læses af. Efter hvileperioden beregnes ny køretid til sidste dyr er læsset af på bestemmelsesstedet og forsendelsen dermed er afsluttet. Køretiden adskiller sig således fra forsendelsestiden ved ikke at omfatte hvileperioder.

Bekendtgørelse nr. 192 af 25. marts 1998 om opdræt af strudsefugle med senere ændringer indeholder i § 17, stk. 2, en bestemmelse, hvorefter transport af strudsefugle til slagtning højst må vare 6 timer.

Herudover indeholder bekendtgørelse nr. 605 af 15. juni 2006 om økologiske fødevarer mv., som ændret ved bekendtgørelse nr. 1330 af 30. november 2007, særlige regler om transport til slagtning og slagtning af økologiske svin og kvæg i Danmark, herunder en bestemmelse om, at transporttiden til slagteriet som udgangspunkt ikke må overstige 8 timer. Bekendtgørelsen supplerer bl.a. Rådets forordning nr. 2092/91/EØF af 24. juni 1991 om økologisk produktionsmetode for landbrugsprodukter og om angivelse heraf på landbrugsprodukter og levnedsmidler med senere ændringer. Denne forordning erstattes fra den 1. januar 2009 af Rå-

dets forordning nr. 834/2007/EF af 28. juni 2007 om økologisk produktion og mærkning af økologiske produkter og om ophævelse af forordning nr. 2092/91/EØF.

3.3. Øvrige regler

Lov nr. 269 af 21. april 2004 om forbud mod slagtning og aflivning af drægtige produktionsdyr og heste i den sidste tiendedel af drægtighedsperioden indeholder et forbud mod slagtning og aflivning af drægtige produktionsdyr og heste i den sidste tiendedel af drægtighedsperioden, jf. lovens § 1, stk. 1.

Lovens slagteforbud gælder ikke, *hvis* der er tale om nødslagtning, hvor dyret aflives på bedriften, eller *hvis* dyret er blevet transporteret til et slagteri med henblik på slagtning, jf. lovens § 2, stk. 1. Moderdyret skal i sådanne tilfælde bedøves, hvorefter fosteret skal skæres ud af livmoderen og som udgangspunkt straks aflives, jf. § 2, stk. 2 og 3. Slagtningen skal udføres af en dyrlæge eller af en person under dennes tilsyn, jf. § 2, stk. 4.

Lovens aflivningsforbud gælder ikke, *hvis* aflivningen sker ved intravenøs injektion af en dosis af bedøvelsesmiddel, der er dødelig for dyret, *hvis* aflivningen sker som led i offentlig sygdomsbekæmpelse, eller *hvis* aflivningen sker i forbindelse med tekniske og videnskabelige undersøgelser, der udføres under tilsyn af Dyreforsøgstilsynet, jf. lovens § 3.

Bekendtgørelse nr. 754 af 28. juli 2005 om opdræt af hjortedyr, som ændret ved bekendtgørelse nr. 15 af 8. januar 2007, indeholder visse regler om aflivning af hjortedyr, jf. bekendtgørelsens § 10.

Regler om aflivning af forsøgsdyr findes i bekendtgørelse nr. 687 af 25. juli 2003 om forsøgsdyrs pasning og opstaldning om anvendelse af udryddelsestruede og vildtlevende dyr til forsøg mv., og regler om aflivning af vildt findes bl.a. i bekendtgørelse nr. 417 af 27. april 2007 om eftersøgning og aflivning af nødstedt vildt og bekendtgørelse nr. 901 af 11. juli 2007 om fredning af visse dyre- og plantearter mv., indfangning af og handel med vildt og pleje af tilskadekommet vildt.

4. Lovgivningsmæssige og statsfinansielle konsekvenser

4.1. Lovgivningsmæssige konsekvenser

En forordning er ifølge EF-traktatens artikel 249, stk. 2, almenyldigt bindende i alle enkeltheder og gælder umiddelbart i hvert EU-medlemsland. Det indebærer, at medlemslandene som udgangspunkt ikke kan udstede retsakter til gennemførelse af en forordning, medmindre forordningen overlader det til medlemslandene at fastsætte supplerende eller udfyldende regler.

Nationale regler om beskyttelse af dyr på aflivningstidspunktet vil derfor som udgangspunkt ikke kunne fastsættes eller opretholdes, i det omfang forordningen finder anvendelse.

En vedtagelse af forordningsforslaget vil således indebære, at Danmark er forpligtet til at ophæve en række bestemmelser i den danske lovgivning om forhold, som er reguleret af forordningen.

Hvis forslaget vedtages i sin nuværende form, vil det navnlig indebære følgende ændringer af de danske regler om beskyttelse af dyr på aflivningstidspunktet:

- En række slagteoperationer samt overvågning af aflivning af pelsdyr vil alene kunne udføres af personer, der har bestået en prøve og fået tildelt et kompetencebevis.
- Slagterier, hvor der slagtes 1.000 eller flere storkreaturer eller 150.000 eller flere enheder fjerkræ om året, vil skulle udpege en dyrevelfærdsansvarlig, der vil skulle være ansvarlig for overholdelsen af forordningens bestemmelser. Den dyrevelfærdsansvarlige vil skulle være i besiddelse af et kompetencebevis, som omfatter alle slagteprocesserne på slagteriet.
- Der vil skulle oprettes et nationalt referencecenter, som får til opgave at yde videnskabelig og teknisk ekspertbistand i forbindelse med godkendelse af slagterier, vurdere nye bedøvelsesmetoder, aktivt tilskynde virksomhedsledere og andre interesserede parter til at fastsætte regler for god praksis for gennemførelsen af forordningen, fastsætte retningslinjer for den kompetente myndighed med henblik på anvendelsen af forordningen, akkreditere organer

og enheder, som skal udstede kompetencebeviser, og kommunikere med Kommissionen og de øvrige referencecentre med henblik på udveksling af tekniske og videnskabelige oplysninger og god skik for så vidt angår gennemførelsen af forordningen.

- Reglerne om de tilladte bedøvelses- og aflivningsmetoder samt om slagteriernes opførelse og udstyr og om flytning, opstaldning, fastholdelse mv. af dyr på slagterier vil blive ændret.

På nogle punkter vil forslaget regler i dyrevelfærdsmæssig henseende medføre en skærpelse af de gældende regler, f.eks. indebærer forslaget, at der fastsættes maksimale transporttider for transport af dyr til slagting. På andre punkter vil reglerne i dyrevelfærdsmæssig henseende medføre en lempelse af de gældende regler, f.eks. indebærer forslaget, at svin vil kunne bedøves ved anvendelse af kuldioxid med en lavere kuldioxidkoncentration, end der er tilladt efter slagte- og aflivningsbekendtgørelsens § 49, stk. 1.

- De danske regler om slagting og aflivning af drægtige produktionsdyr og heste i den sidste tiendedel af drægtighedsperioden vurderes umiddelbart ikke at kunne opretholdes, hvis forordningsforslaget vedtages i sin nuværende form.

De gældende danske regler om beskyttelse af dyr på aflivningstidspunktet omhandler en række forhold, som ikke er reguleret ved det foreliggende forordningsforslag, og som derfor vil kunne opretholdes, hvis forslaget vedtages i sin nuværende form.

Navnlig følgende bestemmelser i de gældende danske regler berøres ikke af forordningsforslaget:

- Forordningsforslaget overlader det til medlemslandene at fastsætte regler om rituel slagting, idet det dog er en betingelse, at slagtingen foregår på et slagteri. De gældende regler i slagte- og aflivningsbekendtgørelsens § 7 om rituel slagting vil derfor kunne opretholdes.
- Forordningsforslaget finder alene anvendelse på aflivning af dyr, der opdrættes og holdes med henblik på fremstilling af fødevarer, uld, skind, pelsværk og andre produkter. Forslaget berører derfor

ikke de danske regler om, hvilke personer der kan aflive heste, katte og hunde, som ikke opdrættes og holdes med henblik på fremstilling af fødevarer mv., jf. slagte- og aflivningsbekendtgørelsens § 13.

- Forordningsforslaget berører ikke de danske regler om aflivning af forsøgsdyr og aflivning i forbindelse med jagt.

4.2. Statsfinansielle konsekvenser

Forordningsforslaget vil kunne medføre merudgifter for det offentlige, hvis det vedtages i sin nuværende udformning, herunder navnlig som følge af kravet om oprettelsen af et nationalt referencecenter, jf. forslagets artikel 17. I den forbindelse bemærkes, at der ikke på nuværende tidspunkt i Danmark findes én offentlig myndighed, som varetager samtlige de opgaver, der vil skulle henhøre under et nationalt referencecenter.

5. Høring

Forslaget til forordning er sendt i høring hos følgende myndigheder, organisationer mv.:

Rigsadvokaten, Rigspolitiet, Det Dyreetiske Råd, Det Veterinære Sundhedsråd, Dyreforsøgstilsynet, Dyreværnsrådet, Aktive Dyrerettigheder, Alle Dyrs Ret, Danish Meat Association, Dansk Akvakultur, Dansk Arbejdsgiverforening, Dansk Erhverv, Dansk Gede Union, Dansk Industri, Dansk Kvæg, Dansk Landbrug, Dansk Landbrugsrådgivning, Landscentret, Dansk Pelsdyravlerforening, Dansk Svineproduktion, Dansk Transport og Logistik, Danske Regioner, Danske Slagterier, Danske Speditører, Danske Svineproducenter, Den Danske Dyrlægeforening, Det Danske Fjerkræraad, Dyrenes Beskyttelse, Dyreværnsforeningen Freja, DyreværnsOrganisationernes SamarbejdsOrganisation (DOSO), Fagligt Fælles Forbund – 3F, Hesteinternatet af 1999, Hestens Værn, Inges Kattehjem, ITD – International Transport Danmark, Kommunernes Landsforening, Køddbranchens Fællesråd, Landbrugsraadet, Landsforeningen af Danske Mælkeproducenter, Landsforeningen for Dansk Fåreavl, Landsforeningen Frie Bønder – Levende Land, Landsorganisationen i Danmark – LO, Landsudvalget for Heste, Mejeriforeningen, OASA – Organisation Against the Suffering Animals, SamMark, Sammenslutningen af Landbrugets Arbejdsgiverforeninger, Slagteriernes Forskningsinstitut, SPF-Selskabet, Økologisk Landsforening, Det Biovidenskabelige Fakultet ved

Københavns Universitet og Det Jordbrugsvidenskabelige Fakultet ved Aarhus Universitet.

Høringsfristen udløber den 23. oktober 2008. Efter fristens udløb vil Justitsministeriet udarbejde et supplerende grundnotat, som indeholder en oversigt over indkomne høringssvar.

6. Nærhedsprincippet

Kommissionen anser forslaget for at være i overensstemmelse med nærhedsprincippet, idet formålet med forslaget ikke i tilstrækkelig grad kan opfyldes af medlemslandene selv.

Kommissionen henviser i den forbindelse til, at produkter, der fremstilles i forbindelse med aflivning af dyr (kød, pels mv.), handles frit inden for EU. Tilsvarende gør sig gældende for så vidt angår det bedøvelses- og fastholdelsesudstyr, der anvendes ved aflivning af dyr. Forskelle i medlemslandenes regler om beskyttelse af dyr på aflivningstidspunktet påvirker derfor konkurrenceevnen hos slagterier, landbrugere, rugerier og producenter af aflivningsudstyr.

En foranstaltning på fællesskabsplan vil ifølge Kommissionen sandsynligvis have en mere sammenhængende virkning og vil bedre kunne opfylde de mål, som forslaget forfølger.

Kommissionen fremhæver endvidere, *at* forslaget omhandler et område, der i forvejen i vidt omfang er harmoniseret ved anden fællesskabslovgivning, *at* forslaget ikke finder anvendelse på aflivning af kæledyr og på aflivning i forbindelse med jagt og sportsaktiviteter, og *at* forslaget tager hensyn til at sikre respekten for religiøse ritualer, kulturelle traditioner og regionale skikke.

Regeringen finder, at forslaget må anses for at være i overensstemmelse med nærhedsprincippet. Det bemærkes i den forbindelse, at forslaget omhandler et område, der allerede på nuværende tidspunkt i vidt omfang er harmoniseret ved Rådets direktiv 93/110/EF af 22. december 1993 om beskyttelse af dyr på aflivningstidspunktet med senere ændringer.

7. Andre landes kendte holdninger

Der foreligger ikke officielle tilkendegivelser om andre medlemslandes holdning til forslaget.

8. Foreløbig dansk holdning

Regeringen anser det for at være af væsentlig betydning for dyrevelfærden i forbindelse med aflivning af dyr, at der fastsættes EU-regler på et så højt beskyttelsesniveau som muligt. Under forhandlingerne vil regeringen derfor lægge vægt på, at den endelige forordning om beskyttelse af dyr på aflivningstidspunktet sikrer en høj grad af beskyttelse af dyrevelfærden.

Som anført under pkt. 3.2 ovenfor indeholder Rådets forordning nr. 1/2005/EF om beskyttelse af dyr under transport og dermed forbundne aktiviteter ikke nogen øvre grænse for, hvor lang tid en transport må være, når blot køre- og hvileperioderne overholdes undervejs, ligesom der heller ikke skelnes mellem transport af dyr til slagtning eller til andre formål. Transportforordningen blev vedtaget den 22. december 2004, hvor Danmark som det eneste medlemsland stemte imod vedtagelsen af forordningen, bl.a. fordi man fra dansk side fandt, at forslaget – sammenholdt med det dagældende direktiv – ikke medførte tilstrækkelige dyrevelfærdsmæssige forbedringer.

Efter regeringens opfattelse bør beskyttelsesniveauet i de EU-retlige regler om transport af dyr hæves, hvilket bl.a. kan ske ved, at der fastsættes maksimale forsendelsestider for slagtedy.

Set i det lys er det efter regeringens opfattelse klart positivt, at forslaget indeholder regler om maksimale transporttider for visse slagtedy, selv om de foreslåede transporttider er meget lange. Det fremgår imidlertid ikke klart af forslaget, om begrebet ”transporttid” skal forstås som forsendelsestid eller køretid.

Regeringen vil derfor under forhandlingerne arbejde for, at det i forslaget tydeliggøres, at der ved maksimale transporttider forstås maksimale forsendelsestider. Regeringen vil endvidere lægge stor vægt på, at kravet om maksimale transporttider for slagtedy fastholdes i forslaget, og at der i den forbindelse opnås acceptable maksimale transporttider under hensyn til dyrenes behov.

Herudover vil regeringen under forhandlingerne tilstræbe, at der sker en afklaring af visse andre uklarheder, som det foreliggende forslag indeholder. F.eks. er det uklart, hvilken statuts opregningen af aflivningsmetoder i bilag I har, eftersom forordningens bestemmelse om aflivning (artikel 4) ikke henviser til bilag I.

9. Orientering af andre af Folketingets udvalg

Grundnotatet om Kommissionens forslag til Rådets forordning om beskyttelse af dyr på aflivningstidspunktet sendes – ud over til Folketingets Europaudvalg – også til Folketingets Retsudvalg og Folketingets Udvalg for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri til orientering.